

Hvorfor produsere mat i Norge?

15

MINUTTER OM
MAT OG
LANDBRUK

NORGES BONDELAG

Klimaet endres: FNs klimapanel anslår at verdens matproduksjon kan bli redusert med inntil 2 prosent hvert tiår, samtidig vil behovet for mat øke med 14 prosent.

Hvorfor produsere mat i Norge?

Vi er heldige som bor i Norge - verdens rikeste land. Takket være det sorte gullet har vi stor kjøpekraft, og råd til å kjøpe stort sett all mat vi har lyst på. Men, vil det alltid være slik?

En ting er sikkert: Alle må ha mat! Om 35 år vil vi være over ni milliarder mennesker på kloden. FN har beregnet at verdens matproduksjon må øke med 60 prosent, skal det bli mat nok til alle. I Norge blir vi en million flere om 20 år.

Kan vi stole på matvareimporten?

Vi merker allerede klimaendringene. Temperaturen i atmosfæren øker. Globalt er tørke blitt et stort problem. FNs klimapanel beskriver en ytterligere forverring av denne utviklingen. Det varsles betydelige folkevandringer nordover fra tørkerammede områder ved ekvator.

En folkevandring Europa, og også Norge, allerede opplever. Flere munnar skal mettes, samtidig som import av mat ikke blir like selvsagt som før. Å produsere mer mat til oss selv blir derfor enda viktigere framover.

Fra fossile løsninger til det "grønne skiftet".

I Norge har vi vent oss til store oljeinntekter, en høy levestandard og et høyt kostnadsnivå. Dette er i ferd med å endre seg. Fall i oljeprisen har gitt et sjokk i norsk økonomi. I tillegg blir fokuset på å redusere klimautslippene stadig større. Primærnæringer og annen landbasert næringsvirksomhet er over natten blitt viktigere. I framtida må vi derfor utnytte jorda og skogen, både til mat og fornybar energi, langt bedre. Hele landet må tas i bruk. I den nye bioøkonomien må vi kaste mindre mat, avfallstoffer må utnyttes bedre, og omdisponering av matjord må opphøre.

Norge må produsere mer mat!

- Mat er et basisbehov, og retten til mat er en menneskerettighet. Gjennom FN-konvensjonen har hver stat forpliktet seg til å sørge for matsikkerhet for sine innbyggere.
- I Norge importerer vi over halvparten av maten vi spiser. 1000 millioner mennesker i verden sultar. Derfor har også Norge et moralsk ansvar og en etisk forpliktelse til å brødfø egen befolkning.
- Klima endres og folketallet øker. Vi kan ikke ta for gitt at vi kan kjøpe tomater fra Spania, poteter fra Kypros eller korn fra Amerika. Det er ikke sikkert at de har noe å selge oss. Blir det knapphet på mat i verden, vil de fleste land først sørge for sitt eget folk og innføre eksportforbud.

Hvorfor landbrukspolitikk?

Mat er en handelsvare, men landbruket produserer også mye annet som ikke omsettes i et marked. Kan ikke markedskreftene bare få virke fritt?

Tar du toget fra Oslo til Trondheim, får du mer enn reisa med på kjøpet. Straks Romeriksporten passerer, åpnes landskapet med bugnende kornåkre og røde låver. Langs Mjøsas bredder krydres det med poteter, bær og grønnsaker. Oppover Gudbrandsdalen beiter kyr i de stupbratte, grønne liene. Over Dovre beiter sauen, og innover mot Trondheim er det igjen kornåkre som dominerer.

Turen er vakker og variert, og viser et kulturlandskap med spredt bosetting som ikke kan omsettes for penger. Dette er ikke-omsettbare fellesgoder som bare landbruket kan produsere, og disse kan ikke sikres utelukkende gjennom et fritt matmarked. Derfor må det føres aktiv landbrukspolitikk med mål og effektive virkemidler.

Alternativet uten landbrukspolitikk er 540 kilometer og 7 timer på toget med krattskog - landbruk finnes muligens kun i de aller beste dyrkings-områdene. Storparten av maten vi spiser blir importert. Frister det?

Landbruk bygger på langsiktighet. Legges matproduksjonen ned i dag, må vi ikke tro vi kan produsere for fullt om noen år. Der det før var jorder og gårdsbruk, vil det være trær og kratt, parkeringsplasser til kjøpesentre, eller boligfelt. Selv om vi tar vare på dyre- og plantematerialet i "genbanker", vil det ta lang tid å få opp produksjonen. Og finnes det fortsatt folk som har kunnskapen som trengs? Kanskje bare noen pensjonister med barndom fra et gårdsbruk. Tør vi ofre matsikkerheten for å skaffe oss litt billigere mat nå, og heller bruke pengene på flere klær eller en finere bil?

Det er ikke det samme å produsere mat som å lage spiker eller joggesko

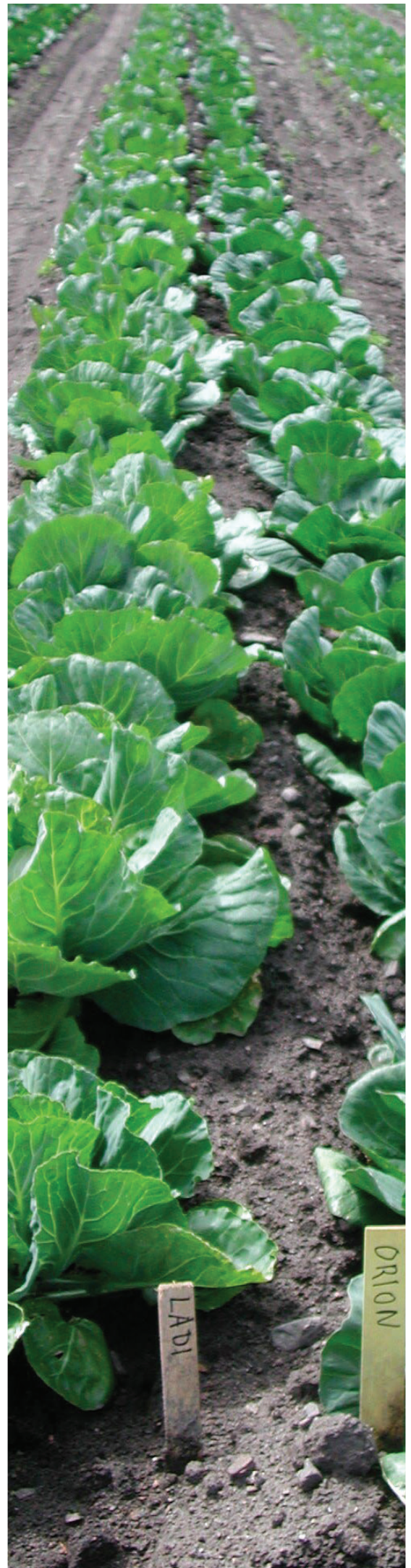
- Mat er en biologisk produksjon, helt avhengig av vær og vind.
- Mat er langsiktig. Vil du ha mer norsk biff, tar det omtrent tre år. Flere kviger må bli med kalv, og kalven må vokse seg stor.
- Mat må produseres der jorda er. Du kan flytte en fabrikk, men ikke jorder.
- I Norge er kun tre prosent av landet jordbruksareal. Arealet ligger spredt over hele landet.

Verdifullt: Dyr på beite gir et vakkert og variert kulturlandskap som ikke kan omsettes i penger. Kun en aktiv landbrukspolitikk vil sikre slike fellesgoder.

Stor forskjell: Matproduksjon i Norge har spesielle utfordringer og det er ikke forutsetninger for å være konkurransedyktig på pris med for eksempel Brasil.

Hva skiller Norge fra andre land?

Norge er våtere, kaldere, brattere, mer avsides og dyrere enn andre land.

Vi bor i et langstrakt land langt mot nord. Sammenlignet med andre land begrenser det kjølige klimaet både avlingsnivå og hva vi kan dyrke her til lands. Samtidig er det også store forskjeller innenfor landets grenser.

På Jæren høstes tre til fire grasavlinger, mens det i Troms og Finmark og i fjellbygdene høstes én til to avlinger. Matjorda og gårdene ligger spredt over hele landet. Det gir kostbar transport. Dyrefôr må fraktes til gårdene, mens melk, dyr og planteprodukter skal hentes, bearbeides og kjøres ut i butikkene.

I ”verdens rikeste land” er kostnadene generelt høye. Forsikring, veterinær, elektriker, fôr- og såvarer er eksempler på tjenester og varer som er dyrere for den norske bonden enn for bønder i mange andre land. De som bearbeider varene, frakter dem og selger dem i butikk, skal også ha norske lønninger. Dette gjør at matvareprisene følger det norske kostnadsnivået og er nødt til å være høyere.

Disse spesielle utfordringene gjør at:

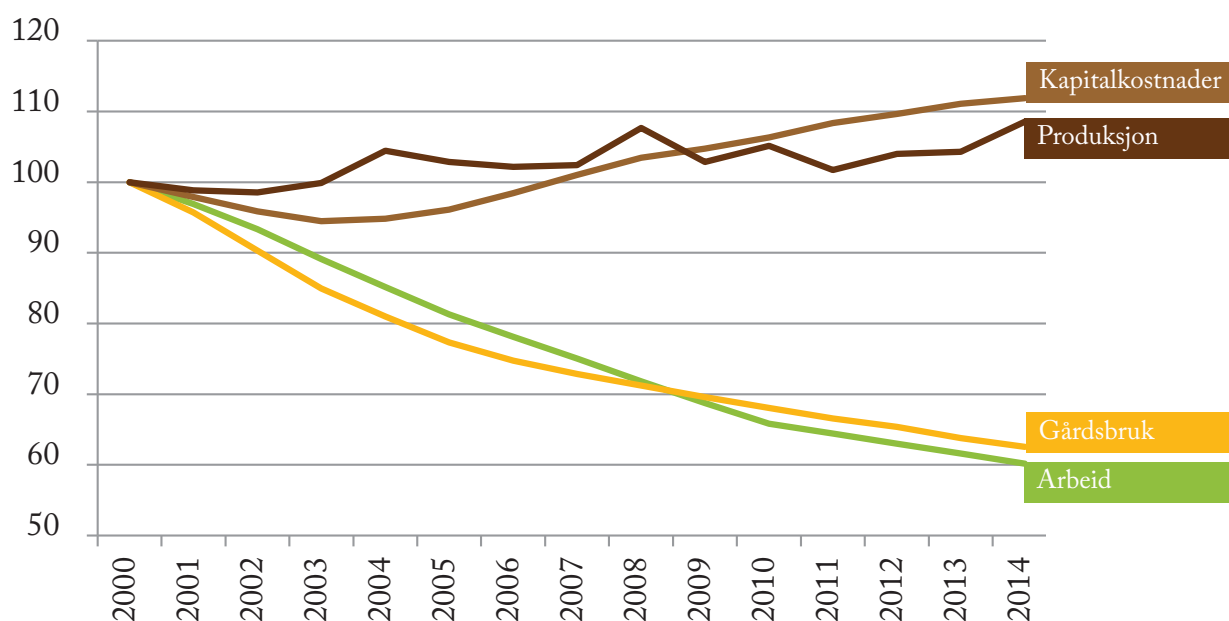
- Landbruket i Norge er helt avhengig av et godt importvern med toll på en del importerte jordbruksvarer for å utjevne kostnadsforskjellene til andre land.
- For å ta hensyn til de store ulikhetene i produksjonsforhold i Norge må landbrukspolitikken innholde virkemidler som differensieres etter produksjoner, geografi og bruksstørrelser. Slik kan man utjevne inntektsforskjeller og legge til rette for et landbruk over hele landet med en variert bruksstruktur.

Også fortrinn for norsk landbruk

Klimaet gir smaksfulle produkter, som søte jordbær, god plantehelse og mindre behov for plantevernmidler. Store avstander gir god dyrehelse med lite smittepress av dyresykdommer. Antibiotikabruken i Norge har gått kraftig ned og vi bruker langt mindre antibiotika enn de fleste andre vestlige land.

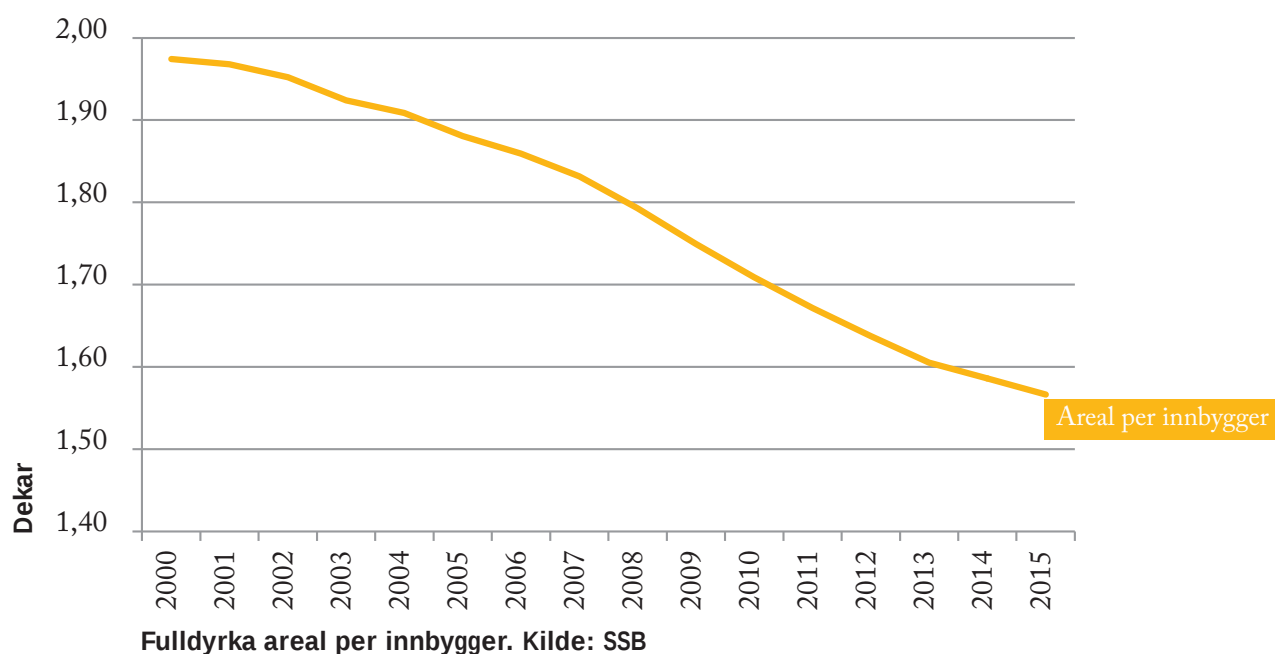
Hva skjer i norsk landbruk?

Produktivitetsframgangen i norsk landbruk er enorm. Kun oljeindustrien kan vise til tilsvarende. Framgangen er like stor som for landbruket hos storeksporthøren USA.

Produktivitetsutvikling. År 2000 = 100. Kilde: Budsjettneemnda for jordbruket

Landbruket er i drivende utvikling. Produksjonen er økt med 8 prosent siden årtusenskiftet, men på 1/3 færre gårdsbruk. Produksjonen skjer med 40 prosent mindre arbeidsinnsats, men med ti prosent større kapitalkostnader. Arbeidskraft er altså byttet ut med kapital i form av moderne fjøs, maskiner og redskap.

Fulltidyrka areal per innbygger. Kilde: SSB

Siden årtusenskiftet har jordbruksarealet gått markant ned, mens folketallet har økt. Kornarealet har gått mest ned, med 30-40.000 dekar per år (tilsvarende 5.000 fotballbaner årlig).

Areal gror igjen og bygges ned.

Gjengroing og nedbygging av matjord er hovedårsakene til arealnedgangen. For mange bønder i distriktene er det ikke økonomi i å leie arealet på andre gårdsbruk der drifta er lagt ned. Dette har særlig vært tilfelle i Agderfylkene, Telemark, deler av Vestlandet, Nord-Norge og i fjellregionene. I disse områdene gror jordbruksarealene igjen med skog og kratt.

I mer sentrale strøk er den største utfordringa nedbygging av matjord til boliger, næring og samferdsel. Nedbygd jord er tapt for alltid. Myndighetene har hatt et nasjonalt mål om å begrense den årlige omdisponeringen av jord til under 6000 dekar. Målet ble nådd første gang i 2013. Samtlige partier på Stortinget har nå blitt enige om at målet for nedbyggingen av jordbruksareal justeres ned fra 6000 dekar til 4000 dekar årlig.

- I Norge er bare tre prosent av arealet matjord, og kun én prosent er godt egnet for kornproduksjon. I Danmark er rundt 60 prosent av arealet dyrkbar mark.
- Ett dekar kornjord gir årlig omtrent 1000 brød.
- En fjerdedel av matjorda i de 30 største bykommunene er bygd ned.

Nedbygging: På 20 år har vi bygd ned produksjonsarealet tilsvarende over 300 millioner brød årlig i all framtid.

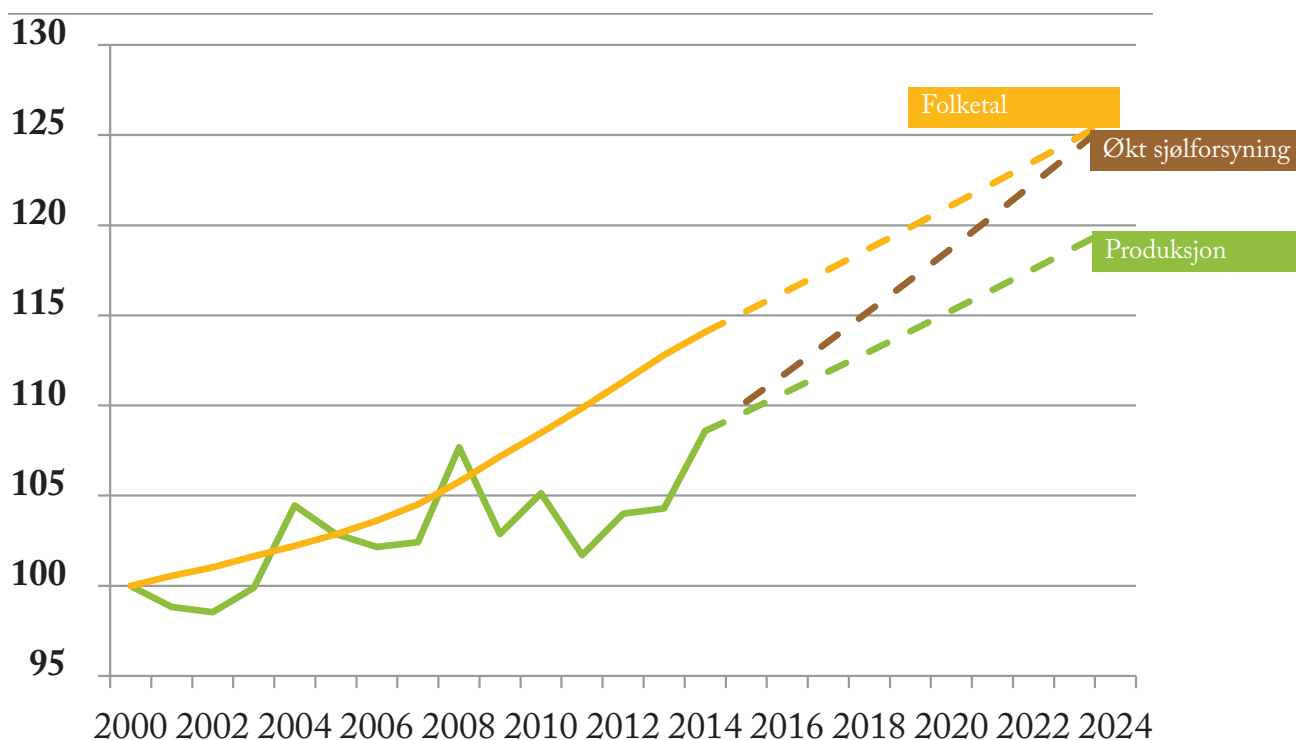
Hvor skal veien gå?

9 av 10

nordmenn vil ha et jordbruk minst av samme omfang som i dag, viser MMI-måling.

Et samlet Storting har uttalt at norsk landbruk skal ha fokus på økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning.

I praksis vil politikerne at matproduksjonen i Norge skal øke mer enn den forventede befolkningsveksten på én prosent i året. Politikerne er også samstemte i at reell økt selvforsyningsgrad betyr at det må produseres mer mat med utgangspunkt i norsk jord, og ikke ved høyere import av råvarer til dyrefôr.

Utvikling i produksjon og folketall i Norge. 2000=100. Kilde. Budsjettnemnda for jordbruket og SSB.

De siste 15 årene har folketallet økt med 630.000. Økningen er om lag dobbelt så stor som økningen i matproduksjonen. Det økte matbehovet er dekket opp med import, og importvolumet er mer enn doblet siden årtusenskiftet. Den brune linja illustrerer hvor mye produksjonen må øke for å nå Stortingets mål om økt selvforsyning.

Jordbruksarealet i Norge er spredt. Et annet viktig politisk mål er derfor landbruk over hele landet. Legges det ikke til rette for å bruke jorda over hele landet vil det være umulig å nå målet om økt matproduksjon. Vi trenger et tydelig taktskifte med langt større politisk vilje og handlekraft til å satse på landbruket.

Hva vil Norges Bondelag?

Norges Bondelag mener politikerne har lagt gode og riktige ambisjoner for landbruket.

Ingen matproduksjon uten inntekt

Skal vi nå de landbrukspolitiske målene må ungdom ha lyst til å bli bønder. Samtidig må dagens dyktige bønder kunne investere for framtida.

I den gjeldende landbruks- og matmeldinga, som kom i 2011, understrekes det at "Gode inntektsmuligheter er det viktigste virkemiddelet for å nå de jordbrukspolitiske målene". Vi er helt enige, men Norges Bondelag er ikke tilfreds med dagens inntektsmuligheter i næringa.

Ingen produksjonsformer i landbruket kan dessverre konkurrere med det som er gjennomsnittsinntekten for norske lønnsstakere (518 000 kroner). **Uten bedre inntektsmuligheter ser vi det som urealistisk å nå målet om økt matproduksjon.**

Inntektsutviklingen for bøndene har vært omtrent den samme som for lønnsinntakerne de siste åra. Dette har imidlertid ikke vært tilstrekkelig til å øke matproduksjonen i tråd med politikernes mål. Norges Bondelag mener hovedforklaringen ligger i at inntektsnivået er for lavt. Vi prioriterer derfor arbeidet med å gjøre det mer lønnsomt å produsere mat i Norge slik at inntektsavstanden mellom bønder og lønnsinntakerne blir mindre.

Bærekraftig landbruk

- Produsere mer god og trygg kvalitetsmat til en økende befolkning.
- Utnytte jord- og beiteressurser over hele landet.
- Produsere på en klima- og miljøvennlig måte med sterkt fokus på god dyrevelferd og dyrehelse.
- Forvalte kulturlandskapet; holde det åpent, vakkert og variert.
- Ta vare på matjorda for framtidige generasjoner.

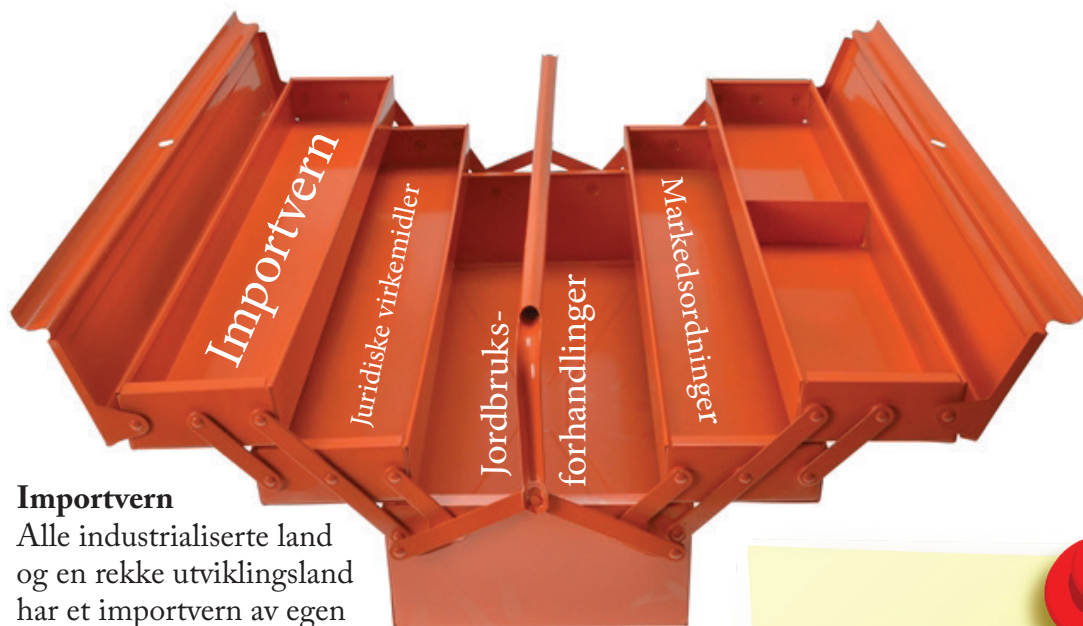
Inntekt i jordbruket basert på regnskapstall fra 850 gårdsbruk

	Produksjonsomfang	Arbeidsomfang (Årsverk)	Inntekt per årsverk ¹⁾	
			Bonde 2015	Avstand andre grupper
Melk og storfe	25 kyr	2,0	376 000	-142 000
Korn	375 dekar	0,4	189 000	-329 000
Sau	155 sau	1,3	256 000	-262 000
Geitmelk	125 geiter	1,8	334 000	-184 000
Svin/korn	47 avlssvin + 377 dekar	1,6	306 000	-212 000
Egg/korn	6590 høner + 273 dekar	1,5	287 000	-231 000
Potet/korn.	142/423 dekar potet/korn	1,8	455 000	-63 000
Storfeslakt	30 ammekyr	1,2	288 000	-230 000
Frukt og bær	49 dekar	1,8	283 000	-235 000
Fjorfekjøtt	126.000 fjorfeslakt	0,9	440 000	-78 000

¹⁾ Inntekt per årsverk uttrykt som "Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk inkludert effekt av jordbruksfradraget". Det vil si, hvor mye hvert gårdsbruk sitter igjen med til å dekke alt innsatt arbeid (eget og leid) og egenkapitalen. Ett årsverk i landbruket er 1845 timer, mens det for lønnsstakere er 1750 timer. Kilde: Budsjettmemnda for jordbruket.

Hvilke verktøy vil vi bruke?

I den landbrukspolitiske verktøykassa finnes flere nyttige verktøy, der alle har en viktig funksjon for å nå forskjellige landbrukspolitiske mål.

Importvern

Alle industrialiserte land og en rekke utviklingsland har et importvern av egen matproduksjon. Det gjelder også Norge. Importvernet er avgjørende for at norsk landbruk ikke skal utkonkurreres av billigere varer fra land med lavere kostnader og bedre agronomiske forutsetninger for å produsere mat. Importvernet står sentralt for å sikre norsk produksjon av de matvarer vi har gode forutsetninger for å produsere selv; slik som melk, kjøtt, korn og potet. Varer som ikke produseres i Norge eller ikke direkte kan erstatte norske varer, kan importeres tollfritt. 46 prosent av alle typer landbruksvarer importeres tollfritt til Norge.

Skal tollvernet være effektivt, må importpris på jordbruksprodukter pluss toll være høyere enn norsk pris. Importvernet og tollsatsene er vedtatt av Verdens handelsorganisasjon (WTO). Verdensmarkedsprisene svinger mye. Da WTO-avtalen ble inngått i 1994 fikk Norge derfor anledning til enhver tid å velge om tollsatsene skulle fastsettes i kroner per kilo eller som prosent av de ulike varenes verdi.

- Gjennom EØS-avtalen gir vi EU preferanser til vårt marked gjennom tollfrie kvoter eller nedsatte tollsatser. EU kan bl.a eksportere tollfritt 7200 tonn ost til Norge. Kvotene sikrer forbrukerne rikelig tilgang på bl.a franske og danske spesialoster. Det startet nye forhandlinger om disse kvotene høsten 2015.
- Norge har også åpnet opp for tollfri import av jordbruksvarer fra 64 u-land. At vi har relativ høy toll til andre land, er grunnlaget for å kunne selge produkter fra disse u-landene i Norge.

Norge har i hovedsak valgt kronetoll, men dette ble etter hvert ikke lenger effektivt på flere viktige produkter. For biffet av storfe, lammekjøtt, drikkemelk og faste oster som Norvegia og Jarlsberg bruker vi i dag prosenttoll. Dette er med på å sikre arbeidsplasser og verdiskaping i landbruk og matindustri i distriktene, og danner grunnlag for å øke norsk matproduksjon.

Jordbruksforhandlinger og budsjettstøtte

Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag har forhandlingsrett med Staten gjennom de årlige jordbruksforhandlingene. Systemet er en del av den norske samhandlingsmodellen mellom de offentlige og arbeids- og næringslivet. Det forhandles om:

- Priser på sentrale varer bøndene produserer (målpris)
- Tilskudd fra staten.

Bønder er selvstendig næringsdrivende, og endringer i priser og tilskudd skal gi bøndene økte inntektsmuligheter. Jordbruksforhandlingene gir likevel ikke bonden en inntektsgaranti. En stor del av inntekten påvirkes av vær og vind, og god eller dårlig agronomi.

Pris

I jordbruksforhandlingene avtales en målpris på engrosnivå – en makspris gjennom året. Dette er ikke butikkprisen eller prisen som bonden får, men prisen på varen når den er klar til videreforedling. For eksempel prisen på hel slaktet gris. Målprisen på hvete er for eksempel 3,08 kr/kg, mens et brød med ½ kg hvetemel koster omtrent 25-40 kroner per stykk i butikken.

Budsjettstøtte

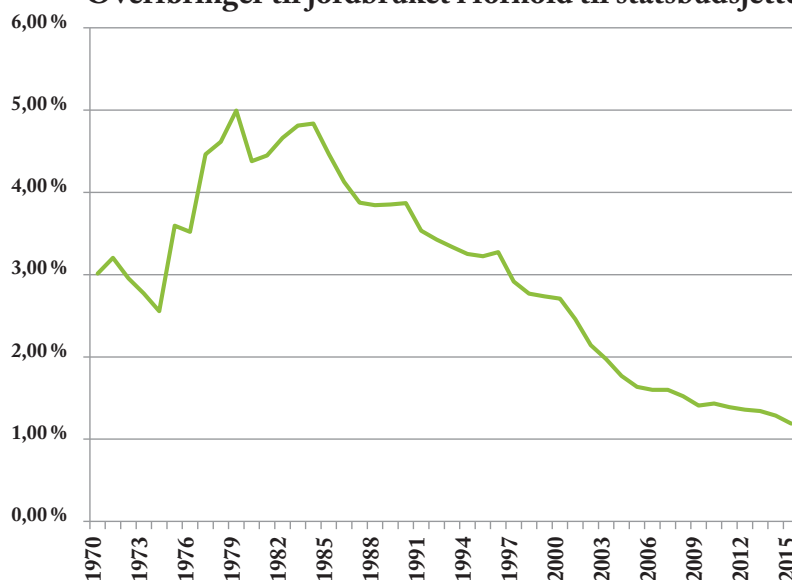
Tilskudd til bønder dekkes over statsbudsjettet. Uten tilstrekkelig med budsjettmidler vil det ikke være mulig å oppfylle målene Stortinget har vedtatt. For å motta tilskudd må bøndene oppfylle visse kriterier. Politikerne har blant annet bestemt at vi skal ha et landbruk over hele landet med plass til både mindre og større gårdsbruk. Derfor gis det høyere tilskuddsatser der driftsforholdene er vanskelige. Eksempler kan være regioner som ligger høyt over havet eller langt mot nord. Det gis også høyere tilskuddsatser for de som driver i mindre målestokk. På denne måten utjevner man inntektene for småskalaulemper og mindre gunstige produksjonsforhold.

Det gis for eksempel tilskudd for:

- å pleie kulturlandskapet gjennom aktiv drift, skjøtsel og beitedyr;
- investeringstilskudd til blant annet driftsbygninger;
- ekstra tilskudd til økologisk drift;
- støtte til avløser for at bonden skal hjelp ved sykdom.

Norges Bondelag vil videreføre systemet med jordbruksforhandlinger. Da Norge er brattere, våtere og kaldere enn de fleste andre land må norsk landbruk i internasjonal sammenheng ha et relativt høyt tilskuddsnivå.

Overføringer til jordbruket i forhold til statsbudsjettet

I 2015 gikk 1,2 prosent av Statsbudsjettet til jordbruk. Fra at støtten utgjorde rundt fem prosent på slutten av 70- og begynnelsen av 80-tallet, har andelen gått stadig nedover.

Opprør: Jordbruksforhandlingene 2014 endte med brudd og folkeopprør i Oslo - om lag 5000 sinte bønder og støttespillere marsjerte gjennom Oslos gater.

Juridiske virkemidler

Verdiskaping skapes ikke bare gjennom økonomi og marked. Lover og regler må også til. Vi har blant annet odels- og konsesjonslov som skal sikre langsiktighet og at eiendommen omsettes til en pris som muliggjør landbruksdrift. Det finnes også lover som sikrer mattrygghet, god helse og velferd for dyrene, og som begrenser hvor mye som kan produseres på hver gård, slik at vi forhindrer utviklingen av et industrilandbruk. Norges Bondelag mener:

- Det juridiske vernet av matjorda er for svakt for å hindre nedbygging
- Odels- og konsesjonslov, med bo- og driveplikt samt priskontroll ved salg av landbrukseiendommer, er viktig for å sikre den selveiende bonde

Markedsordninger

For å oppnå målprisen fastsatt i jordbruksoppgjøret og unngå store prissvingninger har samvirkebedriftene Tine, Nortura og Norske Felleskjøp fått ansvar for å gjennomføre ulike tiltak for å balansere markedet. Slike tiltak kan være å legge varer på fryselager når det er for mye, og ta de ut igjen når det er for lite. Bøndene finansierer systemet selv med et pristrekk (omsetningsavgift). Jo mer som må markedsreguleres, jo større er pristrekket. Bøndene eier også samvirkebedriftene. Derfor er det i bøndenes interesse at samvirket driver en mest mulig effektiv markedsregulering.

En effektiv samvirkeorganisering og god oppslutning om samvirke er en forutsetning for å oppnå markedsbalansering og stabile priser. Konkurranseloven gir bønder som hver for seg er små, anledning til å samarbeide om markedsbalansering.

For å å legge til rette for et mangfold av foredlingsbedrifter har samvirkebedriftene også forsyningsplikt. Denne sikrer andre foredlingsbedrifter tilgang på råvarer og dermed forsyninger til dagligvarebutikker og forbrukere over hele landet.

For eksempel må Tine levere melk til Synnøve Finden og Q-meieriene til samme pris som Tine selv betaler for melka. Samvirkebedriftene har også plikt til å kjøpe melk, korn og kjøtt fra alle bønder, uansett hvor mye de kan levere og hvor de bor (mottaksplikt). Blir det knapphet på en vare, må samvirkebedriftene anmode myndighetene om å redusere tollsatsene, slik at forbrukerne sikres nok varer gjennom import.

Markedsordninger er altså viktig for både bøndene og forbrukerne. De sikrer alle bønder avsetning av produktene sine til omtrent samme pris. De bidrar også til at forbrukerne får varene de ønsker, til noenlunde lik pris over hele landet. Norges Bondelag mener derfor at markedsordningene må videreføres.

Markedet for jordbruksvarer skiller seg fra andre markeder

- Mange og små tilbydere
- En biologisk produksjon med svingninger i avlinger og ofte lav holdbarhet på produktene
- Lang "ledetid". Det vil si at det tar lang tid fra en beslutning tas til det får virkning på produksjonen
- Uelastiske priser. Det betyr at ved overproduksjon må prisen senkes veldig mye, for å selge litt mer av varen. Vi greier rett og slett ikke å spise oss enda mettere.

Visste du at:

- Hver tiende bedrift i Norge er en landbruksbedrift. Det finnes om lag 480 000 bedrifter i Norge. 42 000 av dem er landbruksforetak.
- Matindustrien, utenom fiskeforedling, sysselsetter cirka 40 000 mennesker, og er landets største industrisektor med en omsetning på om lag 140 milliarder kroner.
- Storfe og småfe som beiter i utmarka spiser fôr til en verdi av om lag en milliard kroner hvert år.
- Over 85 prosent av maten som produseres i verden blir solgt og spist i det landet den er produsert.
- Det bondeideeide samvirket tilbyr 3500 produkter, og hvert år lanseres 150 nye.
- Mat og fôr på det norske markedet er produsert uten genmodifiserte organismer (GMO) og vekstfremmende hormoner.
- Norge har blant de laveste forekomstene av salmonella i Europa.
- Vårt landbruk bruker mindre antibiotika enn landbruket i de aller fleste andre vestlige land.
- Norsk husdyrhelse er i verdenstoppen. Forekomsten av smittestoffer som kan smitte fra dyr til folk er blant de laveste i Europa.
- 2200 bønder driver økologisk landbruk og 5 prosent av jordbruksarealet i Norge er økologisk dyrket.

NORGES BONDELAG

Pb. 9354 Grønland, 0135 Oslo.

Besøksadresse: Landbrukets Hus,
Schweigaards gate 34 c.

Tlf: 22 05 45 00

E-post: bondelaget@bondelaget.no
www.bondelaget.no

Bilder: Visualdays, Odd Mehus og
Norges Bondelag
Trykk: BK Grafisk

November 2015

ISBN-nummer: 978-82-7712-123-9